

POZNÁNÍ STÁTU A PRÁVA V HUSITSKÉM REVOLUČNÍM HNUTÍ — ZÁVAŽNÝ ÚKOL PRÁVNÍ HISTORIE

Jiří Kejř

Husitské revoluční hnutí, které je vrcholnou epochou českých dějin a bohatým zdrojem nejhlubší a nejživější národní tradice, je již půl tisíciletí předmětem soustředěné pozornosti literatury historické, politické i filosofické. Bádání o hospodářských a politických podmínkách jeho vzniku, o jeho dějinách, o velkých osobnostech státníků revoluce i jejích ideologických mluvčích, založené na stále podrobnějším poznávání zachovaného materiálu rukopisného, pokročilo už ve značné míře. I přes některé nedostatky a mezery můžeme považovati dobu husitskou za jednu z nejlépe probádaných epoch české historie.

Avšak v nesmírném množství knih i článků, vzniklých v nejrůznějších dobách, téměř úplně chybí jména autorů-právnicků. Pro literaturu právnickou bylo husitské revoluční hnutí až do doby zcela nedávné obdobím téměř neexistujícím, jehož místo v českých dějinách sice bylo nutno brát na vědomí, ale bylo lépe se mu úplně vyhýbat.

Tato zarážející skutečnost má několik příčin. Jistě nelze popřít, že právní historie je mnohdy závislá na dobrém poznání politických událostí, na dostatečnosti edic a na předchozím historickém zpracování látky. Ani ideologie právní nemůže být s úspěchem zkoumána sama o sobě, izolovaně od ideologie politické, jejíž je integrující součástí,¹ nýbrž v celkové souvislosti ideologického boje celé historické epochy. A v těchto důležitých předpokladech byly ve starší literatuře dlouho mezery pro právnickou práci těžko překonatelné. I určitý nedostatek pramenů povahy vysloveně právní odrazoval od pokusů zabývatí se soustředěně husitským hnutím s hlediska státu a práva.

Byly to jistě vážné potíže, které není možno podceňovati a s nimiž zápasíme namnoze ještě i dnes. Avšak nebyly jedinou a ani ne hlavní příčinou nedostatku vědeckých prací právnických, jejichž předmětem by bylo právo období husitského. Hlavním důvodem, proč se právníci období feudálního

¹ I. S. Kon, O úlohe politických a právních názorů v vývoji společnosti, Právní obzor 36 (1953), str. 584.

i kapitalistického tak bedlivě vyhýbali husitskému revolučnímu hnutí, byla obava, aby nebyla zpracována a hlásána revoluční ideologie a vyzdvihována revoluční praxe, která se pak snadno mohla stát i symbolem boje proti panujícím tehdy společenským zřízením. Proto tehdejší literatura suše odbývá husitské revoluční hnutí jako dobu, kdy »práva nejdou«, proto se vývoj jednotlivých institucí právních pro toto převratné období traduje v učebnicích jen nepatrnými zmínkami, ačkoliv je na první pohled patrné, jak hlubokými změnami tu české právo i zřízení státní prošlo. Nad právně historickou literaturou jako kdyby ležel starý odsudek Voigtův, který vzdychá nad zastavením soudů² a prohlašuje husitství za období, ve kterém »inter arma silent leges«.³

Vývoj právních institucí je husitstvím v mnoha případech změněn, dochází k vytvoření nových; mění se vnitřní struktura státu ve stát stavovské monarchie, k širšímu politickému uplatnění přichází stav městský, je obsazen jiným způsobem sněm atd. Ve výpočtu těchto změn by bylo možno ještě dlouho pokračovati. Skutečnost tohoto kvasu v právním vývoji není a nemůže být vystižena pouhým konstatováním rozdílnosti stavu, jaký se vyvinul »do husitských válek« a jaký vznikl »po husitských válkách«.⁴ Co bylo příčinou tak bouřlivých změn v našem právu i ve struktuře státu, které jsou z největších v našem feudalismu? Právnícká literatura na to odpověď nedávala.

Jen velmi málo právních historiků se nebálo aspoň mimochodem pustit se do složité problematiky husitského revolučního hnutí a pokusit se aspoň částečně poznat právní poměry tohoto období. Čestné místo tu náleží dvěma vynikajícím představitelům české university pražské Bohuši Riegerovi a Jaromíru Čelakovskému. První z nich jistě podléhal hlubokým vlivům svého děda Františka Palackého a na samém počátku své vědecké dráhy se zabýval v článku ještě ryze historickým krásnou postavou věrného husitského zemana Jana Hertvíka z Rušinova.⁵ Ve svém vrcholném díle

² Adaukt Voigt, Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern, Dresden 1788, str. 177: »Nach Karls des Vierten Tode, schien in der böhmischen Gesetzgebung gleichsam ein langwieriges Iustitium, oder Stillstand der Gerichte zu seyn ...«

³ Tamtéž, str. 177—8: »In seinen letzten Tagen (t. j. krále Václava) brachen zu Prag die husitischen Unruhen aus, welche Böhmen und die benachbarten Länder auf das jämmerlichste verheerten und zu einem Schauplatze nicht mehr der Selbsthilfe, oder des Faustrechts, sondern der grausamsten Unmenschlichkeiten, des Raubens, Mordens und Brennens machten. Hier traf es dem buchstäblichen Sinn nach ein: Inter arma silent leges.«

⁴ Janu Kaprasovi, Právní dějiny zemí koruny české II, Praha 1913, jest husitství faktickým dělítkem v jeho periodisaci mezi »dobou vytvoření státu stavovského« a »dobou státu stavovského«, avšak kromě nejnutnějších nepatrných zmínek není nikde podáno postačující vysvětlení, proč je tak důležitým předělem. Většinou se jen konstatuje, že »po válkách husitských« dochází k určitému právnímu vývoji, aniž je řečeno, co je příčinou takových změn — viz na př. str. 328, 330, 341 a j. — Rovněž v historické části V. svazku Československé vlastivědy — Stát, z pera téhož autora, je položeno jen srovnání doby před válkami husitskými a doby po nich bez jakéhokoli vysvětlení vlastního smyslu »válek« a jejich významu pro vývoj práva i státu — srv. tam str. 28, 32, 37.

⁵ Bohuš Rieger, Jan Hertvík z Rušinova, Časopis českého musea 1877, nově otištěno v Drobných spisech Bohuše svob. pána Riegra I., Praha 1914, str. 521—540.

o krajském zřízení pak věnoval letům 1420—1452 samostatnou kapitolu, ve které chápe toto revoluční období přímo jako součást českého právního vývoje.⁶ Druhý z nich pak přispěl k poznání husitského práva jednak znamenitým rozborem i přesným datováním t. zv. Soběslavských práv,⁷ které je základem každého příštího studia tohoto zajímavého právního pramene a je dnes v literatuře obecně uznáváno,⁸ jednak zvláště svou prací o vývoji radního zřízení v městech pražských,⁹ posmrtně vydanou. I zde je převratnost doby husitské pochopena jako integrující část právního vývoje,¹⁰ podrobně jsou sledovány časté změny ve správě měst přivoděné bouřlivými událostmi doby a celé dílo patří k významným příspěvkům pro poznání právního i politického života hlavního města.

Mohla by být vyslovena na adresu obou i výtku, že pouhým vřaděním husitského období do právního vývoje a nedostatečným vyzvednutím jeho revolučnosti je stírán právě jeho převratný charakter. Avšak zde by nebyla na místě, neboť tehdy bylo pokrokem už samo právnícké chápání husitské doby, kdy se uznala tvůrčí síla hnutí i v oboru práva a kdy nebylo ještě ani zcela postačujícího poznání historického.

Dilem jistě ve své době záslužným je práce Kamila H e n n e r a »K nauce o státu a církvi v Čechách«,¹¹ psaná k pětistému jubileu smrti Husovy a již tím bojující proti tehdejšímu Rakousku-Uhersku. Autor mimo jiné po prvé právníckým způsobem probírá poměr mezi státem a církví podle nauky Husovy a Chelčického, stavě se se svými sympatiemi nekompromisně na jejich stranu.

Kladně lze oceniti i podobnou práci V a c k o v u z r. 1923, jejímž předmětem je rovněž vztah mezi státem a církví¹² a která — třeba bez dokladového aparátu a leckde trochu povrchně — obsáhlým způsobem probírá poměr husitství k církvi katolické, neváhajíc své závěry zahrotit zřetelně ve prospěch husitského hnutí. Na tuto knihu navazující článek K o u k a l ů v, pokoušející se poznat význam Husova učení pro vznik čtyř artikulů pražských,¹³ zůstal jen snaživou seminární prací.

I když neupíráme těmto pracím poctivou snahu o proniknutí do obtížné látky, přece jen není možno nevidět jejich nedostatečnou prohloubenost

⁶ Bohuš R i e g e r, Krajské zřízení v Čechách I, Praha 1889, str. 68—82.

⁷ Jaromír Č e l a k o v s k ý, Povšechné české dějiny právní, Praha 1900, str. 635—8.

⁸ Viz zejména edici Rudolfa S c h r a n i l a, Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte, München und Leipzig 1916, kde uvedena i starší literatura.

⁹ Jaromír Č e l a k o v s k ý, O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy I/2, Praha 1921 (zvláštní otisk); kapitola III. Doba husitská, str. 54—107, a IV. Doba pohusitská, str. 108—153.

¹⁰ I ve znamenité edici Codex iuris municipalis III, Privilegia královských měst venkovských z let 1420—1526, věnoval Č e l a k o v s k ý velkou péči období husitskému, jak o tom svědčí nejen texty privilegií, nýbrž zejména vzorný poznámkový aparát.

¹¹ Vydána ve Sborníku věd právních a státních 1915 (zvláštní otisk).

¹² Josef V a c e k, Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin I, Brno 1923, str. 47—206.

¹³ K. K o u k a l, Vliv Husových názorů o poměru státu a církve na čtyři artikule pražské, Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně II (1923), str. 174—200.

a nedostatek smyslu pro pochopení převratnosti hnutí i revolučnosti tvorby jeho práva. A k tomu přistupuje i skutečnost, že nakonec jde v právně historické literatuře jen o výjimky potvrzující pravidlo naprostého nezájmu o husitství.

Na novou cestu ukázala naše revoluce let 1945 a 1948, která vytvořila v nejširší míře předpoklady pro hluboké pochopení pokrokových tradic v dějinách našeho národa. Byl tak dán i podnět k práci právních historiků na dějinách státu a práva v období husitského hnutí.

I když právně historické bádání o této převratné epoše nepřekročilo dosud obtížné začátky, přece jen první kroky byly již učiněny. Je třeba se zmíniti nejprve o práci Václava V a n ě ě k a. Tento autor si již ve svých dřívějších spisech správně uvědomil, že husitské projevy při jednání mezi zástupci husitských Čech a koncilem v Basileji jsou formulací skutečně právnícké konstrukce církevního jmění;¹⁴ on správně označil čtyři pražské artikuly a kompaktáta za »zákon«,¹⁵ rozpoznáv tak jejich konstitutivní povahu pro vnitřní organizaci českého státu. Avšak ještě závažnější význam má pro právnícké poznávání husitského období jeho článek »Stát a právo v husitském revolučním hnutí«.¹⁶ Zde se po prvé na základě marxistického probírá s hlediska právníckého husitské revoluční hnutí a rozpoznává jeho důležitost jako mezníku ve vývoji našeho feudálního státu a práva. Článek je sice jen »předběžným nástinem«, jak praví jeho podtitul, ale za nynějšího stavu bádání bylo nemožno žádati více. Jeho zásadnost otvírá podnětně cestu dalšímu bádání, jak bylo zdůrazněno i kritikou.¹⁷ Stal se i základem příslušných partií v nové V a n ě ě k o v ě učebnici.¹⁸

Jako je nedostatečně zpracován stát a právo husitského období, tak ani právní a politické theorie husitské nenalezly dosud postačujícího prozkoumání a také zde je práce v samých počátcích. Je třeba se zmíniti o práci Radima F o u s t k y, probírající učení Petra Chelčického s hlediska právní nauky,¹⁹ která je novým zpracováním jeho knížky dřívější²⁰ a která přes některé nedostatky je vítanou monografií tohoto úseku práce.

O zpracování některých dílčích otázek se v několika studiích pokusil i autor tohoto článku.²¹ Menšími monografiemi, které by upravily cestu pro

¹⁴ Václav V a n ě ě k, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.—15. stol.) I, Praha 1933, str. 35—37.

¹⁵ Václav V a n ě ě k, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, str. 84.

¹⁶ Právník 91 (1952), str. 360—384.

¹⁷ Viz recenzi tohoto V a n ě ě k o v a článku od Josefa M a c k a, Československý časopis historický 1 (1953), str. 237—8.

¹⁸ Václav V a n ě ě k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 91—122.

¹⁹ Radim F o u s t k a, Petra Chelčického názory na stát a právo, Praha 1955; viz recenzi o této práci v tomto svazku Právněhistorických studií, str. 265.

²⁰ Radim F o u s t k a, Politické názory Petra Chelčického, Praha 1948.

²¹ Jiří K e j ř, O manželském právu husitů, Právník 92 (1953), str. 50—58; týž, Dvě studie o husitském právníctví (Husitský právník v boji o dekret kutnohorský a Husitská kritika soudobé theorie soudních důkazů), Praha 1954; týž, Mistr Jan Hus o právníctví,

hlubší a stále širší poznávání vrcholného období našich dějin i po stránce právní, se pokouší najít základ pro budoucí systematické dílo o dějinách státu a práva v husitském revolučním hnutí.

Tento výčet několika právně historických prací o husitství ukazuje ve skutečnosti jen tolik, jak skromný je až dosud výsledek, jak zanedbaný je tu úsek české právní historie a jak mnoho úsilí bude třeba, abychom i zde aspoň přiblížili bádání současným potřebám i požadavkům vědecké práce. Bude proto snad s prospěchem ujasnit si ve stručném přehledu nejdůležitější problémy, které leží před námi.

Jistě by nebylo správné vymeziti práci jen úzce na časový úsek vlastních revolučních bouří. Navázání na období předcházející i význam pro vývoj budoucí jsou příliš závažné, než aby mohly být opominuty. Ostatně jedním z hlavních úkolů je i poznání změn v právu, které husitským revolučním hnutím nastaly, a to není možné bez bedlivého srovnání větších časových úseků dřívějších i následujících. Z toho důvodu je nutno najíti kritická rozmezí, která budou dělitky pro periodisaci celého období husitského,²² poznávaného po stránce státu a práva.

Vývoj husitských právních i politických nauk i vznik skutečné revoluční praxe bude třeba sledovat od jejich počátků až k výbuchu vlastních revolučních událostí v r. 1419. Doba do tohoto roku je prvou periodou, která má své charakteristické rysy a jejíž význam zejména na poli theorie je zásadní. Je to doba působení Husova i jeho žáků, období ostrých bojů na pražské universitě i mohutných polemik. Tehdy vzniká a formuje se hnutí lidové a jsou položeny základy k vytvoření Tábora i organizovanému hnutí městské chudiny v Praze. S hlediska právního je to údobí ideologického útoku proti feudálnímu řádu a proti jeho hlavnímu reprezentantu — církvi. Nejvýznamnějšími postavami právníků jsou tehdy M. Mikuláš z Dráždán, programově hlásající již revoluci, a M. Jan z Jesenice, obhájce Husův a vynikající znalec procesního práva.

Druhou epochou je doba vlastních revolučních bojů, která zaujímá léta 1419—1436, od vypuknutí pražského vzbouření a smrti krále Václava až do vyhlášení kompaktát v Jihlavě a uznání císaře Zikmunda za českého krále. Toto období je přímo nabito převratnými událostmi a uvnitř něho jsou závažné další mezníky, které určují jeho vnitřní dělení časové. Prvním úsekem je období převahy chudiny, které končí 1421 porážkou a likvidací táborské radikální levice a nástupem Tábora měšťanského, a je nutno mu pro jeho mimořádnou důležitost věnovat zvláštní pozornost.²³ Na něj navazuje další vývoj hnutí stále ještě s jasnou tendencí protifeudální, jeho obrana

Právněhistorické studie I, Praha 1955; týž, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, Právněhistorické studie II, Praha 1956.

²² Částečnou oporou je periodisace Mackova, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952.

²³ Vaněček v cit. učebnici mu věnuje zvláštní kapitoly č. 55—57 a správně praví (str. 98): »Po stránce státu a práva nejvýznamnějším plodem husitství byla revoluční selsko-chudinská obec „táborských bratří“ z let 1419—1421.«

proti cizím vpádům a jeho mocenský vzestup, který trvá až do katastrofy lipanské v roce 1434. Pro toto období je charakteristické úsilí vytvořit nový systém správy i soudnictví, který by nahrazoval vyřazené instituce starší, při čemž zvláště významné postavení mají práva husitských měst. Základním politickým programem obou těchto úseků, ale i závazným zákonem jsou čtyři artikuly pražské. — Po porážce lipanské nastupuje již převaha konservativní pravice, která vede ke smíru s církví a přijetí kompaktát, jež mají povahu ústavního zákona českého státu, a k restauraci monarchie v českém státě.

Od přijetí kompaktát a obnovení královské vlády lze počítati další období, poměrně však krátké, charakterisované úsilím o znovuzřízení pravidelného soudnictví a správy. Nejvýznamnější problém politický a ústavní je vyvoláván snahou o upevnění a udržení královské vlády, zejména po smrti Albrechtově, kdy soupeří o moc v zemi významné skupiny šlechty prosazující podle svých stranických zájmů také kandidaturu bavorskou a polskou.

Opětne zrušení pravidelného soudnictví a neúspěch v organisaci jednotné správy i nedostatek vrcholné vládní moci dává vzniknouti nové úpravě poměrů právních, která je zahájena »listem mírným« z roku 1440 a charakterisována organisací landfrídní. Toto období, v pořadí čtvrté, bývá označováno literaturou jako bezvládní, avšak vyznačuje se svéráznými vztahy právními, kdy veřejnou správu nahrazují vztahy svou povahou smluvní — landfrídy.²⁴

Závěr tohoto období, v jehož středu stojí již velká osobnost budoucího krále Jiřího z Poděbrad jako správce království, nastává v r. 1453 nástupem krále Ladislava na český trůn. Tento rok je třeba považovati za kritický mezník při sledování dějin práva v českém státě. Znamená trvalé obnovení monarchie, zavedení pravidelných řádných soudů a pevnou organisaci státu pod jednotnou správou. Současně pak lze od tohoto roku sledovati právě změny, které husitstvím v českém právu i zřízení státním nastaly. Lze již pozorovati náběhy k utužení druhého nevolnictví, dovršují se změny ve struktuře státu vytvořením nové formy státu — stavovské monarchie, zmizel téměř úplně vliv stavu duchovního, sněm má nové složení, mění se i instituce práva soukromého a procesního. Pozorujeme nové boje mezi třídami, zejména s mocným nástupem měst posílených revolucí. Je proto třeba bedlivě probádat příčiny těchto výrazných změn a přesně rozeznati jejich kořeny v rozvoji výrobních vztahů a v třídní struktuře společnosti.

Z těchto čtyř období ovšem se soustředí pozornost především na první dvě pro jejich zásadní důležitost pro vznik a průběh revoluce, zatím co druhá dvě budou mít význam pro sledování přechodu k dalšímu vývoji feudálního státu a práva u nás za stavovské monarchie. Bude tedy nutno

²⁴ V období po »listu mírném« má těžiště práce Valentina U r f u s e, *Záští v Čechách v polovině 15. století*, v tomto svazku Právněhistorických studií.

míti zřetel k časovému úseku delšímu než půl století. I to klade značné nároky na badatele a bylo by obtížným úkolem i v případě dobré přípravy látky ve starších vědeckých zpracováních. Znamená to tedy, bedlivě uvážiti metodu i techniku práce.

Věda, opřená o dialektický a historický materialismus, je vyzbrojena prostředky úplně postačujícími, aby mohla zodpovědně a s nadějí na plný úspěch řešiti otázky státu a práva v období husitského revolučního hnutí jak po stránce metody pracovní, tak i po stránce přesného zhodnocení výsledků a vytvoření přesných závěrů.

Zpracování všech otázek se bude opírat o všechny druhy pramenů, jež jsou badateli o době husitské k dispozici:

1. Především je nutno obrátiti zřetel k památkám povahy právní, které jsou poměrně nečetné a nepřilíš obsáhlé. Avšak i tak poskytne mnoho materiálu studium čtyř artikulů a jejich změn až do konečné formulace v kompaktátech, studium t. zv. Vojenského řádu Žižkova a rozbor zápisů sněmů a synod, které mají ve značné míře povahu zákonodárných orgánů ať již pro celý stát nebo pro jeho určité oblasti spojené do územní a organizační jednoty. Zvláštní místo připadne i pramenům práv městských, kde mají prvořadou důležitost zachované knihy městské z tohoto období (zejména knihy měst pražských, města Písku, Tábora²⁵ a Kutné Hory); dále pak t. zv. Právům Soběslavským a snesením veliké obce v Praze. Podrobně bude třeba využití zpráv zachovaných listin a smluv.

2. Právní pravidla lze však rekonstruovati i z památek jiného druhu, i z pouhých záznamů kronikářských. Z přesného poznání skutečných událostí bude možno leckdy čerpati poznatky i o právu. Příkladem takového zkoumání jsou zprávy o výkonu královských regálů městem Prahou, které tak poskytují poučení o výsostném postavení města Prahy v některých obdobích revoluce.

3. Důležitým zdrojem poznatků o theoretických základech husitských právních názorů a vývoje politických nauk od opoziční kritiky platného práva feudálního řádu až k programové obhajobě práva revolučního, je literatura traktátová a postilová. Toto pole je přes úsilí některých badatelů posledních let až dosud nejméně zpracováno, ačkoliv důležitost jeho průzkumu je prvořadá. Literatura vzešlá z polemik vedených na pražské universitě je neobyčejně rozsáhlá a má pro právníky i znalce politických nauk zvláštní přitažlivost bohatostí problémů, které se v ní řeší. Literatura postil, velmi četná a z velké části rovněž čekající na své důkladnější probádání,²⁶ je pak

²⁵ Pro městskou knihu táboorskou, zachycující zápisy let 1432—1450, máme již po ruce vynikající rozbor Václava Vojtíška, *Na Táboře v letech 1432—1450, Sborník Žižkův*, Praha 1924, nyní přístupný snadno i ve Výboru rozprav a studií, Praha 1953, str. 273—289, i podrobné zpracování všech údajů do statistických přehledů a tabulek u Josefa Macka, *Tábor v husitském revolučním hnutí*, Praha 1952, kap. VI. Obě tyto práce budou důležitou podporou práce právníké.

²⁶ Důležitým klíčem k postilové literatuře jest práce F. M. Bartoše, *Dvě studie o husitských postilách*, Praha 1955, kde je i množství citátů zajímavých právníka.

ještě významnější tím, že na kazatelkách byly formulovány požadavky lidu, kazatelé byli representanty mas, které se soustřeďovaly v jejich kostelích, byli mluvčími, ale i tvůrci politických programů a v jejich projevech je množství dokladů pro lidové názory na stát a na právo.

Toto studium naráží na těžko překonatelnou překážku: nedostatečnost našich edic, v nichž máme až dosud jen některá ze základních děl.²⁷ Většina materiálu — a bohužel je nutno říci: převážná většina — je dosud zakleta v objemných svazcích rukopisů a zůstává proto velkým úkolem jak pro právní historii, tak i pro dějiny politických nauk postupně je přibližovat odborné i širší čtenářské veřejnosti, ať už kritickými edicemi nebo podáním jejich rozboru a obsahu. Ediční činnost, již sama o sobě velmi obtížná, je ještě více znesnadněna rozptýleností rukopisů, ze značné části uložených v cizích knihovnách a archivech. Tuto překážku překonati bude možno jen prohloubením mezinárodní vědecké spolupráce.

Na tomto úseku práce bude třeba úzké spolupráce s historiky, archiváři a znalci středověké literatury latinské i české. K závažnějším úspěchům se nelze dopracovati bez základních znalostí středověké filosofie-theologie a vůbec literatury scholastické. Badatel se nesmí dát odstrašit těžkopádností traktátů psaných scholastickou formou. Z nich se pozornému čtenáři brzy vyloupne jádro živého a bojovného střetání politických stran doby. Nutno bude věnovati samozřejmě pozornost literárním i kazatelským projevům všech střetajících se stran, i polemikám protihusitsky zaměřeným, neboť jen v celkovém poznání literárního boje, který je výrazem boje politického, bude možno s plným porozuměním řešiti obtížné otázky husitské právní ideologie.

Zde nevystačíme s pouhým juristickým rozbořem památek. Celkové probádání dějinného úseku jako předpokladu pro posuzování právnícké je nesporné. Vyplývá to z dvojí nutnosti. První je zásadní methodická: bezpečné poznání hospodářské základny zkoumané doby, politického života i konkrétních událostí dějinných, jichž je právo odrazem, je bezpodmínečně potřebné i pro práci právníkovu. Druhá nutnost je dána potřebou pokud možno úplného zvládnutí materiálu, který je — jak bylo řečeno — jen málokdy povahy vysloveně právnícké. Bude proto nutno prostudovati i prameny zdánlivě hodně odlehlé, ve kterých budou nalezeny někdy jen malé zmínky, z nichž by bylo možno na právo usuzovati, avšak i této zdlouhavé práce se právník musí chopit, aby splnil řádně svůj úkol heuristický. Příčinou toho je nepostačující dosavadní zpracování látky s hlediska práva a státu. Právník tak bude přinucen někdy se zabývatí řadou vedlejších otázek politické historie nebo sdružených zvláštních věd historických,²⁸ aby v množství za-

²⁷ Nemáme vydáno ještě ani celé dílo Husovo. O mezerách ve vydáních Husových spisů se lze přesvědčit ze soupisu jeho díla. — F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Husí, Praha 1948. Tím méně máme přístupny knihy jiných velkých představitelů husitských nauk.

²⁸ Používáním tohoto termínu ve smyslu výkladu Václava Vojtíška, O vývoji me-

chovaného a z valné části ještě nevydaného materiálu si mohl razit cestu pro poznání právnícké.

Před právníkem leží množství problémů buď vůbec neřešených nebo jen nedostačujícím způsobem. *Výběr temat*, která je třeba zpracovati nebo aspoň si jich podrobněji povšimnouti, ukáže plasticky, jak velká práce čeká tu právní historiky a jak pestrý bude program jejich studia.

I. Kromě poznání hospodářských a politických poměrů celého období a určení třídního charakteru husitských stran bude nezbytným základem právně historické práce především také studium teorií státu a práva, jak je lze vyzkoumati z husitské publicistiky. Středem pozornosti bude dílo velkých politických spisovatelů a kazatelů v čele s M. Janem Husem, Janem Želivským, M. Jakoubkem ze Stříbra, zlomky chiliastických projevů tábořských a pro pozdější dobu i spisy M. J. Rokycany. Zvláštní důležitost budou mít pro počátky hnutí díla právníka M. Mikuláše z Drážďan, dále pak právnícké spisy M. Jana z Jesenice i právnícky bohatě fundované projevy diplomata M. Petra Payna.

Universitní disputace ukáží theoretické zájmy mluvčích pokrokového hnutí, zatím co pozornost soustředěná na literaturu postillovou přinese výsledky v poznání, jakým způsobem kazatelé formulovali a spolutvořili veřejné mínění. Srovnání projevů různých stran pak pomůže i k poznání rozdílnosti jejich názorů a tím i k poznání rozdílnosti jejich politických cílů a zájmů.

II. Upozorniti je třeba na význam studia českého státu a jeho formy v době husitské.²⁹ Avšak kromě celého státu, jeho vlády a správy zaujmou i jednotlivé politické útvary husitské, zejména tábořský a sirotčí svaz a systém jejich organisace. Zvláštní zřetel bude jistě věnován povaze prvotního Tábora a jeho revoluční ideologii chiliastické, ze které vzešel dějinně významný pokus o vytvoření republiky spotřebního komunismu.

Dalším úkolem bude prozkoumati poměr husitských teorií i politické praxe k monarchické formě státu. V popředí zájmu bude zejména serie pokusů o získání polského panovníka na trůn český a vzájemný poměr obou států, při čemž bude třeba znovu probrati politické důvody polské kandidatury. Státoprávní povaha obojí vlády knížete Zikmunda Korybuta v Čechách je dalším problémem, který má právník objasnit, stejně jako poměr Čechů ke králi Zikmundovi během revoluce i po ní a jeho uznání za českého panovníka v r. 1436.

Do téže souvislosti patří i skutečnost pro první léta revoluce zvláště závažná, totiž vláda města Prahy nad velikým úsekem Čech, kdy na místě královském stojí v čele království. Vykonává panovnická práva, zmocňuje

thody diplomatické a jejích potřebách, Sborník historický II, Praha 1954, str. 35, místo nepřesného staršího označení »pomocné vědy historické«.

²⁹ Některé otázky s tím související se pokouším řešit v článku Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, zmíněném v poznámce 21.

se regalů, vydává městům privilegia a je tak představitelkou monarchie — bez panovníka a na panovníkově místě. Tento problém je nyní již natolik znám a prozkoumán, že je zralý k řešení monografickému.³⁰

Pro posouzení struktury státu bude důležité pozorně sledovati i povahu čtyř artikulů pražských jako ústavního zákona celého státu v době revoluce, pokud jest v husitské moci, a rovněž i ústavní povahu kompaktát jako mezinárodně uznaného základu poměru českého státu k církvi. Vyzvedne se jistě i skutečnost, že po odvolání kompaktát papežem jsou přesto základem právních poměrů v českém státě a nezávisle na církvi jako platný zákon uznávána a zachovávána.

Při probírání pramenů z období revoluce se velmi často setkáváme s termínem »obce« ve velmi různých souvislostech a s nejrůznějším obsahem. Tímto termínem je označena řada institucí od sebe mnohdy odlišných. Protože jde o označení tak zhusta se vyskytující, bude třeba »obcím« věnovati podrobné prozkoumání, neboť tím bude získán klíč k poznání systému husitské organizace a správy.³¹

III. Jen právník může s úspěchem řešit otázku soudnictví v českých zemích. Skutečnost je, že soud zemský i dvorský byly mimo činnost, že desky byly odvezeny z Prahy³² a vrátily se tam až po revoluci při obnově soudů za krále Zikmunda. Přesto však o právní jistotu bylo postaráno jinak. Především pružně působily soudy městské; knihy městské byly úředními záznaky, do kterých se zapisovaly i údaje o jednáních právních, které by jinak svou povahou do nich nepatřily. Desky byly nadto nahrazeny zvláštními formami záruk smluvních, které po obnovení desk byly schopny vkladů. Pozornost vzbudí i organizace soudnictví stejně jako theoretické spisy a zmínky o procesu a soudnictví, kterých je více, než by se na první dojem předpokládalo. Za závažnou otázku je nutno míti i zrušení církevního soudnictví, kde bude třeba dobře poznati politickou povahu tohoto revolučního zákroku proti církvi a její moci.

IV. Nesporně novou společenskou funkci dostalo trestní právo. V popředí zájmu bude na svou dobu převratné zrušení trestu smrti i jeho theoretické odůvodnění. Velká literatura traktátová má četné zmínky o této věci; je sice z části známa, přece však dosud čeká na soustavné zpracování, zejména

³⁰ Zcela nedostačující je práce Simona Bindra, *Die Hegemonie der Prager im Hussitenkriege I.—II.*, Praha 1901—1903, věcně chatrná a německy nacionalistická, jež byla podrobena tvrdé a zasloužené kritice Jaroslavem Gollem ve *Věstníku královské české společnosti nauk*, 1901, č. X.

³¹ O objasnění »obcí« se první pokusil Friedrich v. Bezold, *K dějinám husitství*, přel. A. Chytil, Praha 1914, str. 68—70. Nejvíce materiálu je shrnuto u Rudolfa Urbánka, *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, v první kapitole. Cenné jsou zmínky Vaněčkovy v cit. učebnici, kap. 61, str. 112—113, kde ukazuje na převratný význam tvoření »obcí«.

³² Za zmínku stojí, že v r. 1422, kdy byly desky zemské chovány na hradě Karlštejně, se pokoušeli Pražané s Korybutem usilovně hradu dobýt; jistě nejen proto, že byl nepřítelnou oporou nepřátelské moci v tak těsné blízkosti Prahy, nýbrž i proto, aby se zmocnili desk.

na rozeznání politických kořenů tak závažného nového chápání funkce trestu. Za zmínku stojí, že tento názor prosazuje právě husitský střed a levice. Dalším polem zajímavým s hlediska práva trestního je praxe konfiskační, prováděná husitskými městy proti zrádným katolickým měšťanům (která má ostatně i zvláštní význam pro soukromé právo při nabývání těchto statků novými husitskými vlastníky).

Východiskem pro studium trestního práva husitského období je čtvrtý artikl pražský o stíhání zjevných hříchů. Přesné zhodnocení jeho politického smyslu, obsahu i genese (táborský původ!) je předpokladem pro pochopení husitských theoretických názorů na trestní právo.

V. Neméně zajímavé bude studium soukromého práva. Pozornost se soustředí především na právo vlastnické a zvláštní kapitolou bude vlastnictví v chiliastickém Táboře. Při změnách ve vlastnictví statků církevních i nemovitostí městských nepostačí jen určovat jejich rozsah a poznávat osoby, které je nově dostávají, nýbrž je třeba především rozeznat, zda a do jaké míry doznává vlastnictví jako instituce právní ve svém obsahu, společenské funkci a podstatě změn. Avšak i jiné instituce práva soukromého je třeba poznat, aby se dala vyčerpávajícím způsobem provést analýza celého tohoto oboru práva.

Převratné je tu především zrušení věčných rent, jak je provedla revoluce v Praze a jak byl toho theoretickým obhájcem zvláště Jakoubek ze Stříbra. Je to thema, které je již možno zpracovat s nadějí na plný úspěch, neboť je k dispozici větší počet prací z dějin hospodářských i politických, které k němu shrnují velký materiál pramenný.

VI. Mimořádnou péči je třeba věnovat poznání poměrů mezi vrchnostmi a poddanými. Právní poměry poddaných jsou ukazatelem jejich postavení sociálního a pro srovnání s obdobím předrevolučním i dobou pozdější bude nutno sledovat je v daleko širším úseku časovém než u jiných institucí. V této otázce je v literatuře dosud veliký a mnohdy zbytečný zmatek, který je třeba odstranit, rozhodnouti na základě širokého materiálu pramenného, jaké bylo právní postavení poddaných jak na panstvích církevních, tak i na statech vrchností světských, a přispět tak k řešení »selské otázky v husitství« závažným a možná přímo základním podílem.³³ Předpokladem pro úspěšné splnění tohoto úkolu je důkladné probádání právního postavení poddaných ve stoletích dřívějších, zejména ve století čtrnáctém, na základě přísné kritiky pramenné. V tomto směru bude třeba naše dosavadní znalosti podstatně doplnit a prohloubit.

Z jednotlivých otázek bude třeba sledovat se zvláštní pozorností jednak úroky placené poddanými vrchnostem, jednak selské odúmrťi, o nichž byla

³³ Jest litovatí, že obsáhlá práce Frant. G r a u s e, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I, Praha 1953, právě při posuzování právního postavení poddaných má značné nepřesnosti a mezery.

vedena veliká polemika a pokrokoví spisovatelé proti nim velmi útočně vystupovali, při čemž závažné místo patří i právníku Kunši z Třebovle.³⁴

Dnešní názor vědecké literatury je, že poměry poddanstva se po celou dobu před husitskou revolucí horšily a že husitství tuto tendenci aspoň dočasně zastavilo. Za upozornění stojí, že právně historické literatuře byla tato věc naprosto samozřejmá již před více než půl stoletím.³⁵

VII. Školení právníci hráli přes svou malou početnost v husitském revolučním hnutí roli nikoli nevýznamnou. Bude proto úkolem právních historiků osvětliti jejich působení. Kde není postačujících vědeckých životopisů a soupisů literární činnosti, je třeba je pořídit (tak u M. Jesenice). Rozbor nejvýznamnějších děl s náměty právníckými, poznání vědecké výzbroje právníků a okruhu literatury, které používají, a jejich citátového aparátu přispěje svým podílem k seznámení s husitskou literaturou vůbec. Zaujme tu zejména pestrý rejstřík právníckých temat probíraných při disputacích na pražské universitě. Politickou roli právníků bude zejména možno oceniti objasněním jejich poměru k lidovému hnutí a jednotlivým stranám husitským a určením, pokud se theoretické jejich úvahy shodují s názory lidovými a pokud jsou s nimi v rozporu.

VIII. Konečně patří k povinnostem právního historika přispěti svým podílem k vyzkoumání mezinárodního významu husitského revolučního hnutí. Husitství mělo významné místo i při tvorbě práva okolních států a některých ustanovení církve. Půjde tu nejen o obtížné prozkoumání, zda proniká i husitská právní ideologie mezi lid okolních zemí, nýbrž i o zjištění, jak reagovalo zákonodárství na nutnost vypořádati se se skutečností husitského revolučního hnutí. Zejména v Německu a v některých obdobích i v Polsku byla vydána řada předpisů, nejvíce hrozících tresty těm, kdož budou husity podporovat. Zákazy obchodu s Čechami jsou opřeny často textově o kano-nické předpisy zákazu styku se Saracény.

K nejkrásnějším kapitolám nejen z husitství, nýbrž vůbec z našich národních dějin, patří mocenská, diplomatická i morální vítězství husitů, když si vynutí po dlouholetém boji slyšení na koncilu, který musí zrušit všechny klatby a po prvé v dějinách církve nikoli odsuzovat a autoritativně rozkazovat, nýbrž polemisovat a přiznávat i odpůrci pravdu. Je to závažný mo-

³⁴ O jeho traktátu proti odúmrtem posledně M. B o h á č e k, Il diritto romano propagatore della libertà nel trattato del vicario generale di Praga Mag. Cunsso dell' anno 1388, Atti del congresso internazionale di diritto romano e di storia del diritto 1948, I, str. 407 až 426, Milano 1951.

³⁵ Jaromír Č e l á k o v s k ý, Povšechné české dějiny právní, str. 160: »Za Václava IV. šlechta zmocnivši se na čas správy zemské i krajské, osobila si všechno „právo královo“ nad lidem poddaným, utlačujíc jej všelijak a duchovenstvo jí v tom následovalo, takže společenské a hospodářské poměry lidu selského staly se tou měrou nesnesitelnými, že vedly k velkým převratům ve válkách husitských.« Bohuš R i e g e r, Krajské zřízení v Čechách I, str. 50: »A již skutečně vítězili v nich (t. j. páni ve snahách protikrálovských) vůči slábnoucí moci královské, zvláště na útraty stavu městského a ještě hůře ku porobení obecného lidu; toliko mocná národní revoluce husitská na nějaký čas zadržela zdar těchto panských snah.«

ment při sledování poměru českého státu k církvi, který je rovněž málo zpracovaným úsekem našich právních dějin.

Kromě temat zde uvedených je jistě celá dlouhá řada dalších problémů, s nimiž se bude právník vyrovnávat ať již v drobných či rozsáhlejších monografiích nebo aspoň při jiné práci jako s vedlejšími otázkami. Na zpracování čekají husitské nauky o dovolenosti a spravedlnosti války i pravidla pro vojenské zřízení; poměr husitů k právu kanonickému a užívání předpisů kanonických při argumentaci v polemikách; organizace financí a mincovnictví atd. atd. Není přehnáno tvrzení, že právníci se budou muset seznámit s dějinami celého husitství po všech stránkách, aby mohli zodpovědně vytvořit vědecky hodnotné výsledky pro poznání státu a práva. Není snad ani jediného úseku velké problematiky revolučního hnutí, který by zájem právníkův mohl vynechat a ke kterému by právník neměl příležitost i se svého hlediska podstatně přispět. Bude pak třeba požadovati i od literatury historické, aby si hlouběji všímala otázek státu a práva, než se dalo dosud, a aby si byla lépe vědoma jejich významu pro celkové pochopení smyslu i vývoje revolučního hnutí.

Práce právníkova nebude marná a bez obecného užitku. Přinese prospěch pro historii státu a práva i pro ostatní obory historické, které tak najdou rozřešeny problémy, s nimiž by se samy nemohly vyrovnat v úplnosti a v plném proniknutí k jádru věci, čímž i pro jejich činnost bude podán velmi významný příspěvek. Výsledkem bude nejen obohacení našeho vědění o minulosti českého státu a práva v období pro další vývoj nesmírně důležitém, nýbrž i poznání hlubokých a tvořivých lidových tradic i v oboru státu a práva.

Tato práce se však svým rozsahem a závažností vymyká možností jedince. Bude k ní třeba většího počtu pracovníků právnícky dobře vzdělaných a s dobrou erudicí historickou, kteří společně přispějí k celkovému pohledu na naši vrcholnou epochu dějinnou.